

Duurzaamheidsvisie gemeente Olst-Wijhe

Vastgesteld in de raadsvergadering d.d. 25 januari 2010.

Olst-Wijhe, 2 oktober 2009
doc. nr.: 0945-88-ALLE-DN

Inhoudsopgave

Begrippen en afkortingen

1. Inleiding

2. Wat is duurzaamheid?

3. Landelijke en lokale afspraken voor duurzaamheid

3.1 Landelijke afspraken klimaat- en duurzaamheidsbeleid

3.2 Provinciale afspraken klimaat- en duurzaamheidsbeleid

3.3 Gemeentelijke afspraken klimaat- en duurzaamheidsbeleid

4. Kansen voor duurzaamheid

4.1 Kwaliteitsimpuls bestaande bouw

4.2 Kwaliteitsimpuls nieuwbouw

4.3 Energiebesparing en energieopwekking openbare gebouwen

4.4 Verduurzaming bedrijventerreinen

4.5 Verduurzaming agrarische sector

4.6 Duurzaam gebruik openbare ruimte

4.7 Grootchalige vormen van duurzame energieopwekking

4.8 Duurzaam inkopen

4.9 Communicatie rondom duurzaamheid

5. De eigen organisatie

Begrippen en afkortingen

All-electric	Alles elektrisch. Aanduiding bij woningbouwprojecten dat er alleen een aansluiting op het elektriciteitsnet is en geen aansluiting op het gasnet.
EPC	Energie Prestatie Coëfficiënt. Maat waarmee aangegeven wordt hoe energiezuinig woningen of utiliteitsgebouwen zijn. Voor een gemiddelde woning geldt dat de EPC overeenkomt met het gasverbruik in m ³ /1000. Een EPC van 0,8 betekent voor een gemiddelde woning dus een gasverbruik van 800 m ³ .
EPL	EnergiePrestatie op Locatie. Maat voor het energiegebruik van een woningbouwlocatie. Waar de EPC betrekking heeft op individuele woningen, gaat de EPL over de locatie. Een EPL van 10 betekent dat de locatie volledig klimaatneutraal is.
FSC	Forest Stewardship Council (Raad voor goed bosbeheer). Het FSC keurmerk geeft aan dat het hout voldoet aan de eisen voor duurzaam bosbeheer.
Helofytenfilter	Een filter om afvalwater of water uit bijvoorbeeld vijvers te zuiveren. Het is een waterzuivering door middel van een moeras(je) met helophyten. Dit zijn moerasplanten, zoals riet en Lisdodde die de vervuiling opnemen en omzetten in biomassa.
HRe-ketel	De HRe-ketel is een hoog rendement verwarmingsketel die ook elektriciteit produceert. Dat levert energiebesparing op, omdat op deze manier heel efficiënt elektriciteit wordt opgewekt.
Klimaatneutraal	Er is sprake van een klimaatneutraal gebouw of locatie als de CO ₂ emissie door fossiele brandstoffen volledig gecompenseerd wordt door duurzame energieopwekking.
Rekenhuur	Rekenhuur is een optelsom van de verschuldigde huur (kale huur) voor het gebruik van een woning en de servicekosten. De rekenhuur mag niet hoger zijn dan de maximale huurgrens. Als dat wel het geval is vervalt het recht op huurtoeslag.
Energieplushuis	Dit is een woning die per saldo meer energie produceert dan het zelf nodig heeft. Indien voldoende duurzame energie wordt geproduceerd om de CO ₂ uitstoot van de gebruikte materialen en de aanvoer en bouw daarvan te compenseren, is er sprake van een klimaatneutrale woning.
C2C concept	Een concept dat is bedacht en ontwikkeld door Michael Braungart en William Donahue. Het is een businessmodel voor duurzaamheid waarbij de economie als het ware opnieuw moet worden uitgevonden (zie bijlage 2). Wereldwijd is dit concept geland en zijn grote bedrijven het model aan het uitwerken.

1. Inleiding

In het collegeprogramma 2006 – 2010 van onze gemeente is prioriteit toegekend aan het thema 'Duurzaamheid'. Het begrip duurzaamheid kent vele facetten en er zijn vaak nieuwe ontwikkelingen. Het is daarom van belang om het thema verder af te bakenen en uit te werken. Duurzame ontwikkeling is vooral een zaak van lange adem. Het gaat om lange termijn perspectieven met acties in het hier en nu. De focus ligt nu op energie- en klimaatbeleid wat op zich een logische eerste stap voor duurzaamheidsbeleid zou kunnen zijn. Ook de komende jaren is het noodzakelijk vooral te focussen op het verduurzamen van de energie en daarnaast het inkoopbeleid van de gemeente te verduurzamen. Daarnaast kunnen met marktpartijen afspraken gemaakt worden over verduurzaming van de bestaande woningvoorraad en het verduurzamen van de utiliteitsbouw.

Landelijk is afgesproken dat gemeenten de ambities van het kabinet op het gebied van klimaatbeleid onderschrijven en zich in de komende jaren gaan inzetten voor duurzaam lokaal beleid (zie bijlage 1). Dit hebben de gemeenten (via het VNG) vastgelegd in de Verklaring van Texel op 12 april 2007. In deze verklaring hebben gemeenten afgesproken om:

- a. hoge prioriteit te geven aan het klimaatbeleid;
- b. klimaat als belangrijk vereist aandachtspunt op te nemen bij alle aanbestedingen, bij renovatie en bij nieuwbouw;
- c. energiebesparende maatregelen te nemen en energiebesparing bij burgers en bedrijven te stimuleren;
- d. afspraken te maken met woningcorporaties over energiebesparing in de woningbouw, en
- e. bij het Rijk aan te dringen op aanpassing van wetten en regels die klimaatvriendelijke maatregelen belemmeren;

Onze gemeente heeft haar ambities op het gebied van klimaat nog niet vastgelegd. Doordat er bijvoorbeeld geen klimaatscan is uitgevoerd, kan nog niet precies worden aangegeven waar de komende tien jaar het beste op kan worden ingezet om de afgesproken doelstellingen te bereiken. We stellen dan ook voor om op korte termijn een klimaatscan uit te voeren. Wel zijn er een groot aantal 'klimaatprojecten' opgestart (zie bijlage 6 projectenwaaier duurzaamheid) die concreet invulling geven aan bovenstaande afspraken. Bovendien is klimaatbeleid slechts onderdeel van een duurzaamheidsbeleid voor de langere termijn.

Niet alles zal echter in een keer kunnen worden aangepakt. Het klimaatakkoord heeft een horizon tot 2020. Wel kunnen door samenwerkingsverbanden aan te gaan grote stappen worden gemaakt met betrekking tot duurzaamheid, duurzame energie en klimaatbeleid. Het is immers niet noodzakelijk dat de gemeente alles zelf uitvoert. Meeliften op initiatieven vanuit bijvoorbeeld Deventer en de ROVA kunnen het duurzaamheidsproces aanzienlijk versnellen zonder dat het veel ambtelijke capaciteit kost. Wel zal de gemeente goed moeten nadenken over haar eigen rol, bijvoorbeeld over de vraag wat we met de sturing van het energiebeleid willen (overlaten aan de markt tot het realiseren van een gemeentelijk energiebedrijf).

Samengevat willen we met deze nota dan ook drie dingen bereiken:

1. We willen het duurzaamheidsdomein afbakenen en een totaaloverzicht geven van het duurzaamheidsbeleid in de verschillende beleidssectoren in onze gemeente;

2. Aangeven op welke terreinen intensivering en uitbreiding nodig en mogelijk is ten opzichte van het bestaande beleid en daarbij ook een fasering aanbrengen. Daarvoor kan een uitvoeringsprogramma worden opgesteld.
3. Blijvende aandacht voor het onderwerp duurzaamheid binnen de verschillende beleidsvelden waarborgen door het in de gemeentelijke organisatie te borgen.

2. Wat is duurzaamheid?

Sinds de jaren zestig is er veel veranderd. Er is een beweging op gang gekomen om het milieu te beschermen. Duurzaamheid is een begrip dat ook al lang bestaat en eigenlijk veel verder gaat dan milieubeleid. Milieubeleid is gericht op voorkomen van de aantasting van het milieu, duurzaamheid streeft naar een wereld waarin alles in ecologisch evenwicht met elkaar is. Algemeen wordt onder duurzaamheid verstaan: een ontwikkeling die voorziet in de behoefte van huidige generaties zonder daarmee voor de toekomstige generaties de mogelijkheden in gevaar te brengen ook in hun behoeften te voorzien. Daarvoor is het belangrijk dat economische ontwikkelingen in balans zijn met sociale ontwikkelingen en milieu: People, Profit, Planet. De wensen en behoeften van toekomstige generaties zijn echter aan veranderingen onderhevig, dus hoe dan ook blijft duurzaamheidsbeleid altijd een dynamisch proces.

In het collegeprogramma van 2006-2010 wordt duurzaamheid als een belangrijk beleidsthema aangehaald. Concrete uitwerking daarvan is echter niet eenvoudig omdat duurzaamheid alle facetten van beleid raakt en besluitvorming nog complexer maakt. Onze gemeente heeft op het gebied van duurzaamheid al wel stappen gezet. We zijn vooral een groene gemeente met grote natuurwaarden, regenwater is voor een deel afgekoppeld van de riolering en een aanpak voor duurzame energie staat hoog op de agenda. Ook zijn er diverse regelingen voor het stimuleren van duurzaam bouwen en energiebesparing in de bestaande bouw. Duurzaamheidsambities voor nieuwbouw worden steeds concreter ingevuld. Toch is een werkelijk duurzame wereld nog steeds ver van ons verwijderd. Nog steeds hollen we de aarde uit door meer te nemen dan per saldo terug te geven.

Duurzaamheid is dan ook vooral iets van lange adem en vereist een lange termijn aanpak. Om uiteindelijk een duurzame gemeente te kunnen worden is het belangrijk dat er lange termijn doelstellingen worden geformuleerd die zijn verankerd in het gemeentelijke beleid. Grofweg zijn daar meerdere mogelijkheden voor zoals: het koppelen van duurzaamheidsprincipes aan beleidsthema's zoals wonen, werken, recreëren, verkeer en vervoer etc. of het te benaderen vanuit een meer inhoudelijk perspectief zoals water, groen, energie, bodem, lucht etc. Daarnaast kan ook aansluiting gezocht worden bij diverse landelijke initiatieven zoals het formuleren van klimaatbeleid (bijlage 1) en het toepassen van het Cradle2Cradle principe in alle gemeentelijke projecten (zie bijlage 2). Het is belangrijk uit al deze richtingen een mix te destilleren die inpasbaar is in het gemeentelijke beleid en die vooral op termijn haalbaar lijkt. Hiervoor is het wel noodzakelijk de samenleving en de gemeentelijke organisatie zelf nauw bij het op te stellen duurzaamheidsbeleid te betrekken. Zonder draagvlak zal duurzaamheid niet van de grond komen.

3. Landelijke en lokale afspraken voor duurzaamheid

Landelijk, provinciaal en gemeentelijk zijn er diverse afspraken gemaakt over duurzaamheid in het algemeen en klimaatbeleid in het bijzonder. Belangrijk document is bijvoorbeeld het bouwbesluit waarin veel duurzaamheidsmaatregelen voor de bouw zijn opgenomen. Daarnaast is veel van het klimaatbeleid vastgelegd in convenanten en beleidslijnen, maar het zijn lang niet allemaal harde doelstellingen. Hieronder wordt een korte schets gegeven van het duurzaamheids-, klimaat- en energiebeleid van zowel rijk, provincie als gemeente.

3.1 Landelijk beleid voor klimaat en duurzaamheid

Minister Cramer van Ruimte en Milieu (namens het kabinet) en burgemeester Wim Deetman (Voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten) hebben in 2007 een klimaatakkoord ondertekend. Kern van het akkoord is dat gemeenten en rijk zich gezamenlijk gaan inspannen voor een schoner, duurzamer en zuiniger Nederland. De gemeenten onderschrijven de ambities van het kabinet op klimaatgebied: een reductie van de uitstoot van broeikasgassen in 2020, een energiebesparing van 2% per jaar en een verhoging van het aandeel duurzame energie tot 20% in 2020 (wat waarschijnlijk 30% gaat worden). Het akkoord bevat afspraken en maatregelen op het gebied van energiebesparing, het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen, de overgang naar duurzame energie en het klimaatbestendig maken van Nederland, waarmee de gemeenten aan de slag gaan. Rijk en gemeenten hebben afspraken gemaakt over maatregelen op een aantal terreinen: duurzame overheid, duurzame energieproductie, schone en zuinige mobiliteit, energiezuinige gebouwde omgeving, duurzame (agrarische) bedrijven en klimaatbestendige leefomgeving.

3.2 Provinciaal klimaatbeleid en duurzaamheidsbeleid

Het provinciaal beleid is gericht op zowel duurzaamheid als klimaatdoelstellingen. Klimaatbeleid vindt zijn oorsprong vooral in het energiebeleid van de provincie. Het energiepact moet in de provincie leiden tot een versnelling van de duurzame energieproductie om zodoende CO₂ uitstoot fors te verminderen. Daarnaast staat energiebesparing bij de provincie hoog op de agenda. Ook is er allerlei beleid op het gebied van water, natuur en infrastructuur etc. om invulling te geven aan het beleid. Voor een deel wordt daarbij het landelijk beleid ondersteund en uitgevoerd, voor een deel voert de provincie haar eigen beleid uit. Er zijn diverse regelingen beschikbaar vanuit de provincie om de gemeenten te ondersteunen bij het uitvoeren van het gemeentelijk klimaat- en duurzaamheidsbeleid.

3.3 Gemeentelijk klimaat- en duurzaamheidsbeleid

In het Coalitieakkoord 2006-2010 is duurzaamheid opgenomen als belangrijk beleidsuitgangspunt. In het coalitieakkoord staat: *'De gemeente voert een proactief beleid op het gebied van milieu, duurzaam gebruik van energievormen en duurzaam bouwen. Het jaarlijkse milieuprogramma gaat uit van meer ambitie dan de uitvoering van beheerstaken op het gebied van vergunningverlening en handhaving. De gemeente heeft in deze een voorbeeldfunctie. De gemeente bevordert het gebruik van alternatieve duurzame energievormen zowel bij nieuwbouw van woningen als in de agrarische en zakelijke sector.* De gemeenteraad onderkent het belang van een duurzame samenleving en stelt daar regelmatig vragen over, waarbij de focus ook vaak op energie en klimaat ligt.

In de Toekomstvisie van april 2008 wordt duurzaamheid aangestipt als een kwaliteitsaspect waar continu aandacht voor moet zijn en wordt bijvoorbeeld gesproken over verduurzaming van landschappen (lees behoud). Duurzaamheid is dan min of meer een randvoorwaarde, maar is daarbij nog niet volledig uitgekristalliseerd (dat moet in de uitvoering nog gebeuren). We zijn vanuit een bepaald perspectief mondjesmaat bezig met duurzaamheid. Het betreft dan concrete projecten met concrete en tastbare resultaten. Voor diverse projecten is budget beschikbaar gesteld (vooral verduurzaming huidige en nieuwe woningvoorraad), voor andere projecten is vooralsnog weinig tot geen budget beschikbaar, behalve als het gekoppeld kan worden aan concrete projecten (bedrijventerreinen, SPOC, informatiecentrum Den Nul).

Om meer inzicht te krijgen in de projecten voor duurzaamheid is een projectenwaaier duurzaamheid opgesteld. Hierin staan vooral veel projecten op het gebied van opwekking van duurzame energie. Om een duurzame wereld mogelijk te maken is het noodzakelijk dat de economie gaat draaien op 100% duurzame energie, uitgaat van 100% hergebruik van grondstoffen en er integraal wordt ontworpen met het oog op People, Profit en Planet (integraal ontwerpen volgens het C2C principe). Duurzaamheid heeft dan ook alles te maken met ruimtelijke processen. Die zijn zeer bepalend voor de duurzaamheid op de langere termijn.

Hoewel elementen van duurzaamheid meegenomen worden in de huidige ruimtelijke plannen (inzijging regenwater, energiebesparing, duurzame energieopwekking), is er geen sprake van integrale ruimtelijke ontwerpen waarin duurzaamheid als uitgangspunt is gehanteerd. Duurzaamheid is nog steeds één van de vele maatlaten waarlangs projecten worden gelegd. Duurzaamheid lijkt daardoor inwisselbaar met andere prioriteiten en een samenhangende duurzame toekomst nog onvoldoende gewaarborgd.

De focus van het duurzaamheidsbeleid lag in 2008 en 2009 vooral op het verduurzamen van de energievoorziening. Een groot deel van de opgestarte projecten heeft dan ook vooral een relatie met energie en klimaat en valt onder de categorie laaghangend fruit. Er ligt een aanvraag voor windmolens (extern), de mogelijkheden voor mestvergisting worden onderzocht (biogasproject), maatregelen op gebouwniveau worden gestimuleerd (energiebesparing wie durft?), er gaat een aanbesteding lopen voor het plaatsen van zonnepanelen op vrijwel alle openbare gebouwen en voor bedrijventerreinen wordt gekeken naar grootschalige duurzame energievoorzieningen (bv. biomassacentrales, biogas wkk, houtvergassinginstallaties). Landelijk ligt daar nu ook de grootste focus op en er zijn bij de provincie en het rijk ook fondsen beschikbaar om dergelijke projecten te ondersteunen. Daarnaast wordt er bij een aantal concrete projecten gekeken wat de mogelijkheden zijn voor duurzaamheid, energie en klimaat (waaronder bestaande en nieuwe bedrijventerreinen, bestaande woningvoorraad, nieuwbouwprojecten woningbouw en utiliteit, uitbreiding sportlocaties, infocentrum Den Nul, brandweerkazerne Wesepe, verlichting openbare ruimte, nieuwbouw gemeentehuis etc.). Ook worden gesprekken gevoerd over de ambities van SallandWonen met betrekking tot energiebesparing en duurzaamheid.

4. Kansen voor duurzaamheid in de diverse beleidsvelden

Energie en klimaatbeleid vormen belangrijke pijlers in het duurzaamheidsbeleid, maar dekken niet de gehele lading. Duurzaamheid kent een sociale component, een omgevingscomponent (ruimtegebruik) en gaat vooral ook over toepassing van materialen en grondstoffen. Ook op tal van andere beleidsterreinen is veel te halen op het gebied van duurzaamheid. Hieronder staan de thema's waarmee onze gemeente de komende jaren mee aan de slag kan.

4.1 Kwaliteitsimpuls bestaande woningbouw

In de gemeente is al langer sprake van de wil tot verduurzaming van de bestaande en nieuwe woningvoorraad. De gemeente heeft met de stimuleringsregeling voor bestaande bouw en nieuwbouw al een trend gezet voor verduurzaming van het huidige en nieuwe woningbestand. Het project 'energiebesparing wie durft' is hiervoor een eerste aanzet. In het kader van de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad is door de gemeenteraad € 75.000,- ter beschikking gesteld. De provincie heeft dit bedrag verdubbeld. Dit budget is ingezet om de energievraag bij de bestaande particuliere woningvoorraad in te perken.

Het project 'Energiebesparing wie durft' geldt als één van de betere voorbeeldprojecten met een hoge conversiegraad en moet in 2009 met een uitloop naar 2010 minimaal 110 woningen 30% energiezuiniger maken (ongeveer 2%). Dat zal zeker toenemen als extra maatregelen zoals het revolving fund worden ingesteld. Vanuit het project 'energiebesparing wie durft' komen er allerlei nieuwe initiatieven vanuit de markt. De markt is enthousiast over het project en ziet ook de meerwaarde. Er valt wat te verdienen met het aanpakken van de bestaande woningvoorraad. We gaan er van uit, dat de markt na deze 110 woningen het zal 'overnemen' zodat de gemeente zich kan terugtrekken uit het project. De verwachting is wel dat het voor de meeste marktpartijen lastig zal worden het stokje meteen van de gemeente over te nemen. Aannemers en installateurs zijn nog niet zo ver dat ze automatisch hun traditionele manier van werken aanpassen om op de nieuwe manier te gaan werken. Het energieloket van de gemeente blijft voorlopig bestaan zodat bewoners wel met hun vragen terecht kunnen.

Communicatie en subsidieverstrekking zijn de belangrijkste stimuleringsmaatregelen, maar feit blijft dat eigenaren zelf hun verantwoordelijkheid moeten nemen. Dat ligt anders bij het bezit van woningbouwcoöperaties. Met SallandWonen kunnen afspraken gemaakt worden over investeringen en een bijpassend ambitieniveau. De bestaande woningvoorraad moet volgens de landelijke afspraken binnen 10 jaar minimaal op energielabel B gebracht worden. Woningbouwvereniging SallandWonen is al bezig haar bestaande woningvoorraad meer toekomstbestendig te maken, bijvoorbeeld door het bouwen van een passiefhuiscomplex, mee te werken aan duurzame huisvestingsprojecten en het aanpakken van de bestaande woningvoorraad. De relatief hoge kosten voor verduurzaming van bestaande woningen kunnen niet altijd volledig op de huurder worden verhaald, wat investeren bemoeilijkt. Desalniettemin voert SallandWonen waar mogelijk wel maatregelen door. Over andere duurzaamheidsmaatregelen zijn nog geen concrete landelijke afspraken vastgelegd.

Maatregelen waar aan kan worden gedacht zijn:

- Sluiten van een convenant met SallandWonen waarin sluitende afspraken worden gemaakt over het aanpakken van de bestaande woningvoorraad en de kwaliteitseisen die vanuit duurzaamheid daaraan gesteld kunnen worden.
- Voorlichting en communicatie rondom de bestaande woningvoorraad continueren door o.a. het voortzetten van het project 'energiebesparing wie durft' met de nadruk op voorlichting en het jaarlijks uitbrengen van een duurzaamheidsmagazine en het actualiseren van de internetsite zonnehus.nl.
- Inrichten van een energieloket samen met Raalte en wellicht andere gemeenten waarbij bewoners informatie kunnen krijgen over energie en duurzaamheidsmaatregelen en ze gekoppeld kunnen worden aan marktpartijen die de uitgangspunten van de gemeente onderschrijven.
- Opzetten van windenergiebeleid voor kleine windmolens om op plaatsen waar dat ruimtelijk mogelijk is kleinschalige windenergie te stimuleren.
- Inrichten van een nieuw Zonnehus waarin vooral duurzame maatregelen zijn te zien op het gebied van energiebesparing, ook voor doe-het-zelvers

Ambities bestaande bouw

Actief: In 2030 zit minimaal 30% van de woningen op label B of beter.

Voorlopend: In 2030 zit minimaal 50% van de woningen op label B of beter.

Innovatief: In 2030 zit minimaal 80% van de woningen op label B of beter.

4.2 Kwaliteitsimpuls nieuwbouwwoningen

Het Zonnehus als voorbeeldwoning heeft ook een groot aantal mensen geïnspireerd tot het nemen van duurzame maatregelen. Als voorbeeldwoning is het Zonnehus twee jaar lang in bedrijf geweest. Dat is nu sinds 1 mei 2009 gesloten. Gekeken wordt of er nog een nieuwe voorbeeldwoning kan worden geopend, of dat het vooral een virtueel vervolg krijgt via internet. Het openstellen van een voorbeeldwoning is behoorlijk tijdrovend, maar levert wel een podium op vanwaar je als gemeente nieuw beleid kunt uitdragen. Met succes zijn diverse projecten vanuit het Zonnehus gestart die anders minder snel van de grond waren gekomen. Voor het opzetten van een nieuw Zonnehus is het noodzakelijk op zoek te gaan naar partners die mee willen investeren in dit nieuwe initiatief. Dit zou SallandWonen kunnen zijn, maar ook bijvoorbeeld de aannemers en installateurs die nu profiteren van het project 'energiebesparing wie durft'.

In grote lijnen wordt nu voor nieuwbouw het bouwbesluit gevolgd. Hierin is echter een kentering gaande die nog niet op grote schaal is doorgezet, maar waarbij wel doorbraken zijn. In recent gebouwde nieuwbouwwijken is in de openbare ruimte wel enigszins rekening gehouden met duurzaamheidsaspecten zoals het inziggen van water in de bodem, toepassen energiebesparende maatregelen (zonneboilers) en het aanleggen van kleine voorzieningen waarvan de natuur kan profiteren. Er is echter nog geen sprake van een aanpak waarbij duurzaamheid een uitgangspunt is in plaats van een aandachtspunt. Laat staan dat er sprake is van een Cradle2Cradle aanpak waarbij er een integrale afweging voor duurzaamheid is gemaakt.

Dit vergt ook een hele andere manier van werken en vraagt vooral samenwerking tussen alle disciplines in onze organisatie.

Bij de huidige nieuwbouw is er vooral sprake kansen. Mondjesmaat worden duurzaamheidsaspecten meegenomen. Dit heeft alles te maken met de uitgangspunten die worden geformuleerd voor nieuwbouwwijken. Het in een vroeg stadium afspraken maken biedt enorme kansen, ook om de woningbouw op voorhand toekomstbestendig te maken (laag energieverbruik, rekening houdend met toekomstige ontwikkelingen etc.). Gunstige uitzondering hierop is Zonnekamp Oost waar afspraken worden gemaakt die een duurzame energieneutrale woonwijk moeten opleveren. Bovendien wordt met de eventuele komst van een 15 tot 20 tal aardehuizen Zonnekamp Oost een zeer bijzondere wijk die in Europees verband zijn weerga niet kent.

Het zijn vooral de marktpartijen die op korte termijn hun producten (lees bouwen en verbouwen van woningen) moeten aanpassen en streven naar een structurele verlaging van de EPC (doelstelling kabinet is EPC van 0,4 voor nieuwbouw in 2015 en energieneutraal in 2020) waarbij passiefhuizen en energieplushuizen de toekomst zijn. Landelijk zijn hiervoor al nieuwe trends ingezet, grote landelijke partijen zijn bezig met een inhaalslag. Er worden tal van initiatieven ontwikkeld die ook doorvertaald kunnen worden naar onze gemeente. Daarnaast moet het toepassen van duurzame materialen gemeengoed worden. Ook hierin worden nu grote stappen gezet, hoewel de bouw nog altijd lijkt te willen bouwen volgens de oude tradities en uitgangspunten. Traditie zou dan ook een gids moeten zijn, geen cipier.

Het is echter steeds de vraag of de duurzaamheidsprincipes bij nieuwbouw tot het eind toe overeind gehouden worden. Hiervoor is het noodzakelijk convenanten af te sluiten en waar mogelijk uitgangspunten contractueel vast te leggen.

We stellen in ieder geval de volgende maatregelen voor:

- Formuleren van duurzaamheidsuitgangspunten voor alle uitbreidingsplannen en dit meenemen als uitgangspunt voor de onderhandelingen met projectontwikkelaars. Uitgangspunt moet daarbij niet zijn of duurzaamheid kan worden toegepast, maar vooral hoe, zonder dat dit per definitie kostenverhogend werkt (integraal ontwerpen).
- Op basis van beproefde concepten woningen bouwen die klimaatneutraal zijn en per saldo energie opleveren.
- De openbare ruimte inrichten conform de uitgangspunten van het Cradle2Cradle concept, waarin er ruimte wordt gecreëerd voor zowel mens als natuur en alle gebruikte materialen in principe hergebruikt kunnen worden. Dit betekent ook een breuk met de traditionele manier van aanleg van groenvoorzieningen.

Ambitieniveaus:

Voor nieuwbouw kunnen de volgende ambities worden geformuleerd:

Actief: aanscherping van de EPC normen en het gebruik van duurzame materialen van 15 tot 25% ten opzichte van het bouwbesluit. Verder volgen van de normen voor nieuwbouw zoals opgenomen in het bouwbesluit.

Voorlopend: aanscherping van de EPC normen en het gebruik van duurzame materialen van 25 tot 50%. Ook kunnen voor hele nieuwe woonwijken een energieprestatie op locatie worden afgesproken (EPL). Hierdoor kan makkelijker worden gevarieerd met de bouw van woningen.

Innovatief: bouwen van volledig duurzame woningen en woonwijken volgens de stand der techniek (GPR gebouw of duurzaamheidsmaatlat). Duurzame gebouwen verdienen zichzelf terug (zie bijlage 2). Er is technisch gezien geen enkele belemmering meer om huizen te bouwen die extreem duurzaam zijn en zelfs meer energie produceren dan ze opleveren. Dit kan alleen in de sfeer van concrete afspraken met Woningbouwvereniging SallandWonen en andere marktpartijen. Vanaf 2015 is het mogelijk woningen alleen klimaatneutraal te bouwen. Dat betekent dat nieuw te realiseren woningbouwprojecten in onze gemeente netto geen CO₂ meer uitstoten en die per saldo niet duurder zullen zijn dan traditioneel gebouwde woningen.

4.3 Energiebesparing en energieopwekking openbare gebouwen

Met betrekking tot duurzaamheid en energie is bij de realisering van nieuwe publieke voorzieningen zoals scholen, sportvoorzieningen, bibliotheek, buurthuizen, brandweerkazernes en dergelijke geen beleid geformuleerd. Wel is bij het programma van eisen getracht duurzaamheidsuitgangspunten op te nemen. Bij de bouw van het nieuwe gemeentehuis en ook bij de nieuwe brandweerkazerne in Wesepe is wel een aantal duurzaamheidsuitgangspunten meegenomen, maar veel zal afhangen van de keuze en inspanning van de architect en de uitwerking van de uitgangspunten. Beperkende factor lijkt vooralsnog de hoogte van bouwsom. Indien bouwsom en exploitatie bij elkaar opgeteld worden, ontstaat een heel ander plaatje. Energiebesparingsmaatregelen en duurzaamheidsmaatregelen komen dan in een heel ander daglicht te staan. Een duurzaam gebouw kost weliswaar 10% meer, maar dit bedrag verdient zich binnen afzienbare tijd terug (zie bijlage 1). Duurzame utiliteitsbouw door de gemeente zelf gebouwd heeft een belangrijke voorbeeldfunctie voor utiliteitsbouw die door derden wordt gerealiseerd.

Bij de openbare gebouwen liggen veel kansen op het gebied van energiebesparing, energieopwekking en duurzaamheid, evenals de toepassing van duurzame materialen en verbetering van het werkklimaat (ventilatie, lichtinval etc.). Er is een uitvoeringstraject in gang gezet om minimaal 10% op energie te besparen zoals afgesproken in het coalitieakkoord (radiatorfolie plakken, aanpakken verlichting, CV-optimalisatie, er komt nog een gedragscampagne). Dit project is zo goed als afgerond, maar het bleek zeer lastig om de maatregelen te monitoren vanwege het ontbreken van betrouwbare basisgegevens. Bij diverse gebouwen is bovendien alleen gekeken naar maatregelen die zich binnen drie jaar terugverdienen, bijvoorbeeld omdat er een nieuw gemeentehuis gebouwd gaat worden. Anders zou er sprake zijn van een desinvestering, dat geld kan beter gebruikt worden om het nieuwe gemeentehuis zo duurzaam mogelijk in te richten.

Op 1 januari 2009 zijn alle openbare gebouwen (met meer dan 1.000 m² oppervlak) voorzien van een energielabel dat meer inzicht geeft in de energetische situatie van openbare gebouwen. Het blijkt dat bijvoorbeeld de gemeentekantoren zeer slecht scoren (label F en G), maar dat sporthal de Hooiberg met label A er zeer positief uitspringt. Indien besloten was in de huidige gebouwen te blijven zitten, was het zeer rendabel geweest deze gebouwen te isoleren (vullen van spouwmuur, groene daken, vervangen ketels etc.) en er duurzame energievoorzieningen aan

toe te voegen. Zoals hierboven al geschetst is met de komst van de nieuwbouw dit traject niet ingezet. Voor overige gebouwen is alleen een globaal beeld beschikbaar, maar ook hier liggen enorme kansen om op termijn naast milieuwinst ook veel geld te besparen. Maatregelen waaraan gedacht kan worden zijn:

- Voor een aantal openbare gebouwen een EPA-U maatwerkadvies op te laten stellen (ondersteund met geld van de provincie) zodat duidelijk wordt welke maatregelen getroffen moeten worden om een verdergaande energiebesparing te realiseren.
- Aanvragen van budget om de maatregelen die zich binnen 10 jaar terugverdienen en niet passen binnen het reguliere onderhoudsbudget te financieren. Voor scholen een revolverend fonds in te stellen waarmee scholen de financiering van maatregelen kunnen realiseren.
- Voor alle openbare gebouwen de mogelijkheden voor het plaatsen van zonnepanelen te onderzoeken.
- Aan betrokken medewerkers een cursus aanbieden op het gebied van zeer duurzame utiliteitsbouw, zodat medewerkers kennis nemen van de mogelijkheden inzake duurzaam bouwen en dit vervolgens in hun dagelijkse werk gaan toepassen.
- In beleidsplannen, bestekken etc. vastleggen dat maatregelen uit de 'maatlat zeer duurzame utiliteitsbouw' wordt toegepast.
- Bij bouwplannen de uitgenodigde partijen uitdagen plannen in te dienen die leiden tot een energiegebruik dat 20% lager is dan de landelijke norm.
- Bij iedere renovatie standaard de mogelijkheden voor afkoppeling regenwaterafvoer onderzoeken.

Ambitieniveaus openbare gebouwen

Actief: aanscherping van de EPC normen en het gebruik van duurzame materialen van 15 tot 25% ten opzichte van het bouwbesluit. Verder volgen van de normen voor nieuwbouw zoals opgenomen in het bouwbesluit.

Voorlopend: aanscherping van de EPC normen en het gebruik van duurzame materialen van 25 tot 50%.

Innovatief: Op het ambitieniveau innovatief kan gestreefd worden naar klimaatneutrale nieuwbouw binnen een termijn van 5 jaar en maximale inzet voor duurzame energieopwekking bij de bestaande gebouwen (bijvoorbeeld door zonnepanelen). Bij nieuwbouw door maatregelen toe te passen uit de maatlat 'zeer duurzame utiliteitsbouw' of de GPR gebouw toe te passen, een goed instrument voor duurzaam bouwen. Het toepassen van deze maatregelen maakt groenfinanciering mogelijk. Een samenvatting van de maatlat duurzame utiliteitsbouw is opgenomen in bijlage 4.

4.4 Verduurzaming bedrijventerreinen

De aanleg van nieuwe bedrijventerreinen leent zich bij uitstek voor het meenemen van duurzaamheid en realiseren van duurzame energievoorzieningen. Het bedrijventerrein Noordmanshoek is door de provincie vastgesteld als een 'hard' bedrijventerrein. Er is al geruime tijd een projectgroep actief die de ontwikkeling van het bedrijventerrein voorbereidt.

Duurzaamheid is een belangrijk thema bij het ontwikkelen van het bedrijventerrein. Noordmanshoek wordt in ieder geval een groen bedrijventerrein, waarin ruim voor de helft gerekend is op groen. Dat betekent dat op het gebied van natuur grote kansen liggen, vooral omdat het bedrijventerrein dicht bij de uiterwaarden ligt. Het kan een belangrijke stepping stone worden voor dieren en planten en een verbindend element vormen tussen uiterwaarden en achterland. Door de nabijheid van Stegeman is het logisch het vrijkomende afval van Stegeman ter plaatse te gaan verwerken door middel van een vergistingsinstallatie. De haalbaarheid van een dergelijke installatie moet nog worden onderzocht.

Voor zowel bestaande als nieuwe bedrijventerreinen zijn er mogelijkheden voor verduurzaming. Noordmanshoek kan energieneutraal worden ingericht met 100% gebruik van duurzame materialen en volledige inpassing in het landschap (verrijking van de omgeving door bijvoorbeeld groene daken) met verweving van functies. Daarnaast is veel winst te behalen door verduurzaming van bedrijfsprocessen. Dit is een verantwoordelijkheid van de bedrijven zelf, maar de gemeente kan hierin sturend optreden via bijvoorbeeld de vergunningen, het ruimtelijke beleid en het bieden van service bij aanvragen voor landelijke subsidies (via het energieloket van de gemeente).

Het thema werken heeft zowel betrekking op nieuwe als bestaande bedrijven als bedrijventerreinen. Het toepassen van duurzame materialen binnen de bedrijven en bijvoorbeeld scheiden en hergebruik van afval is de verantwoordelijkheid van de bedrijven zelf. De bedrijventerreinen zijn over het algemeen te klein om een goed functionerend parkmanagement op te zetten. Daardoor is de sturing van duurzaamheidsmaatregelen op het bedrijventerrein ook minder, maar er zijn bedrijven die zelf al duurzaamheidsmaatregelen nemen. Over energie en energiegebruik maar ook de openbare inrichting kan de gemeente makkelijker een onderscheidende rol spelen, bijvoorbeeld door te participeren in duurzame energievoorzieningen en de aanleg van het openbaar groen. We onderscheiden twee hoofdlijnen voor het beleid:

- Duurzaam beheer en inrichting van bedrijventerreinen.
- Efficiënt gebruik van energie en duurzame energieopwekking.

Duurzame inrichting De Enk

Er is in het Herstructureringsplan een visie opgesteld voor een duurzame inrichting van bedrijventerrein de Enk. Duurzaamheid moet een integraal onderdeel gaan uitmaken van de aanpak. Er ligt een kans om De Enk qua duurzaamheid op de kaart te zetten. Daarvoor is het noodzakelijk om aan de ene kant aan te sluiten bij de wensen en ideeën van de ondernemers. Aan de andere kant moet de gemeente glashelder aangeven wat zij van ondernemers verwacht op dit terrein. Om klimaat, energie en duurzaamheid op bedrijventerrein de Enk een impuls te geven, is het noodzakelijk dat er vanuit de gemeente een ambitieniveau wordt geformuleerd ten aanzien van CO₂ reductie, energiebesparing, waterbesparing, waterzuivering en groenvoorziening (groene daken) op De Enk. Hier moeten dan uiteraard ook binnen een integrale afweging financiële middelen ter beschikking worden gesteld, maar ondernemers moeten zelf ook investeren, zeker als deze maatregelen zich binnen afzienbare tijd terugverdienen. Ook liggen er mogelijkheden om alternatieve brandstoffen te gaan aanbieden: één ondernemer heeft duidelijke interesse getoond. Dit sluit aan bij het project alternatieve brandstoffen dat door de gemeente samen met Deventer is opgestart en dat nog verder moet

worden uitgewerkt. Op de Enk is er ook ruimte voor een grootschalige duurzame energievoorziening om de bedrijven van stroom en warmte en eventueel koude te voorzien.

Duurzame inrichting de Meente

Op de Meente zit een aantal actieve ondernemers die geheel vanuit de onderneming zelf met duurzaamheid bezig is, mede omdat het zakelijke voordelen oplevert. Duurzaamheid dat geld oplevert is een krachtig middel om de gewenste doelstellingen voor de lange termijn te bereiken. Met de Meente is vanuit het oogpunt van duurzaamheid nog niet veel gedaan (niet vanuit de gemeente). Net als bij bedrijventerrein De Enk kan met de thema's energie, groen en water aan de slag worden gegaan.

Bij het opstellen van het plan voor Noordmanshoek moeten nog keuzes gemaakt worden ten aanzien van de ambities. Het is daarbij van groot belang om een zo open mogelijk planproces te volgen zodat bewoners en ondernemers zo goed mogelijk worden betrokken en geïnformeerd. Wil duurzaamheid echt een plaatsje krijgen, dan moeten de uitgangspunten voor duurzaamheid goed worden vastgelegd en ook waar mogelijk worden meegenomen. Er moet dan bij de uitwerking van het inrichtingsplan een regieteam komen dat vanuit de verschillende disciplines de duurzaamheidsaspecten in het plan aangeeft en uitwerkt. Datzelfde geldt voor de bestaande bedrijventerreinen.

Ambitieniveaus bedrijventerrein Noordmanshoek, de Meente en de Enk

Actief: Het betrekken van duurzaamheid in alle fasen van ontwerp, realisering en beheer van bedrijventerrein Noordmanshoek. Concreet betekent dit, dat we bij de stedenbouwkundige planvorming streven naar een integrale benadering waarbij energie en duurzaamheid nadrukkelijk worden betrokken. Verder dient bedrijventerrein Noordmanshoek na realisering op een duurzame wijze beheerd te worden. Voor bedrijfsvestigingen op Noordmanshoek streven naar toepassing van maatregelen uit de maatlat 'zeer duurzame utiliteitsbouw' (zie bijlage 4). Het gaat om maatregelen t.a.v. energie-, water- en materiaalgebruik.

Voor bestaande bedrijventerreinen het verminderen van de CO₂ uitstoot met 10% in 2030 ten opzichte van het peiljaar 2010 (dit moet nog nader worden onderzocht).

Voorlopend: Optimaal waterbeheer door het minimaliseren van verhard oppervlak (bijv. door toepassing extra doorlatende verhardingen, grasdaken en regenwaterhergebruik systemen). Daarnaast dient extra oppervlakte water in het plangebied gerealiseerd te worden. Stimuleren van multifunctioneel ruimtegebruik. En toepassen van een duurzame energievoorziening, bijvoorbeeld een biogasinstallatie. Eventuele plannen hiertoe zullen in samenhang met initiatieven uit het biogasproject bij agrariërs gezien moeten worden. Daarnaast het realiseren van een vulpunt voor biobrandstoffen op of nabij het terrein (bereikbaar vanaf de Rijksstraatweg). Realiseren van duurzaam groenbeheer op bedrijventerreinen.

Voor bestaande bedrijventerreinen het verminderen van de CO₂ uitstoot met 30% in 2030 ten opzichte van het peiljaar 2010 (dit moet nog nader worden onderzocht).

Innovatief: Dat bedrijventerrein Noordmanshoek een bedrijventerrein wordt met minimale CO₂ emissies en indien haalbaar zelfs een klimaatneutraal terrein wordt. Dat afvalwater op het terrein zelf gereinigd wordt, bijvoorbeeld door middel van helofytenfilters of decentrale waterzuivering. Dat bedrijfsgebouwen op het terrein zodanig ontworpen en gebouwd worden dat ze gedurende de gebruikperiode eenvoudig aan veranderende bedrijfsomstandigheden aangepast kunnen worden en gebouwen na afloop van de gebruikperiode op een verantwoorde wijze kunnen worden ontmanteld (design to dismantle partially). Dat het groen van dusdanige kwaliteit is dat het per saldo de natuurwaarden vergroot in plaats van vermindert.

Voor de bestaande bedrijventerreinen het verminderen van de uitstoot van CO₂ met minimaal 50% in 2030 ten opzichte van het peiljaar 2010 (dit moet nog nader worden onderzocht).

4.5 Verduurzaming agrarische sector

Ook bij de agrarische sector is op het gebied van duurzaamheid nog veel winst te behalen. Er is een landelijk voorlichtingstraject gestart met de titel: 'zien is geloven'. Dit traject is gericht op het informeren van de betrokken partijen over de bronnen van broeikasgassen en de mogelijkheden om deze te verminderen. Veel boeren zijn bezig met het de vraag of ze zonnepanelen kunnen plaatsen, alleen maakt de grote investering en de terugverdientijd zonder subsidie het lastig. Bovendien is deze sector een goede kandidaat voor het opwekken van biogas, waarmee een deel van de duurzame energievoorziening kan worden gerealiseerd. Een haalbaarheidsstudie om twee vergisters van ieder 1 MW te bouwen waarbij het biogas ingevoerd zou kunnen worden op het hogedruknetwerk is in volle gang.

Actief: Op verzoek van boeren meedenken over verduurzaming van de bedrijfsvoering. Doorontwikkelen van de opwekking van biogas.

Voorlopend: Als gemeente duurzame opwekking van energie ondersteunen door het stroomlijnen van interne processen en het aannemen van een proactieve houding bij vragen van boeren over duurzaamheidsmaatregelen.

Innovatief: Als gemeente actief participeren in duurzame energieopwekking bij agrariërs en via vergunningverlening en handhaving actief stimuleren van het toepassen van duurzaamheidsmaatregelen.

4.6 Duurzaam gebruik openbare ruimte

In de huidige beleidspraktijk is er wel aandacht voor duurzaamheid, maar is er nog sprake te weinig richting en sturing. Veel zaken zijn bovendien beleidsmatig nog onvoldoende vastgelegd. Er ligt bijvoorbeeld een belangrijke relatie met het Waterplan, de Verkeersvisie, het groenbeleidsplan en het rioleringsplan. Onder het gebruik van de openbare ruimte vallen bijvoorbeeld alle inrichtingszaken zoals openbare verlichting, toepassing van straatmeubilair, aanleggen van wegen maar ook niet zichtbare elementen zoals aanleg riool en andere ondergrondse infrastructuur.

Hier is een grote duurzaamheidslag te maken door toepassing van duurzame materialen (duurzaam inkopen), vergroten van de waterdoorlaatbaarheid, afkoppelen van het regenwater van de riolering, energiebesparing op pompen en gemalen maar ook verduurzaming van verkeer en vervoer (waaronder gebruik van biobrandstoffen, tegengaan fijnstof, terugdringen geluidsoverlast, terugdringen parkeerdruk door Greenwheels etc.). Gekeken moet worden of de investeringen die nu zijn gedaan in ondergrondse infrastructuur op meer duurzame wijze benut kunnen worden (bijvoorbeeld terugwinning van rioolwarmte).

Wat direct aangepakt kan worden is het eigen wagenpark. Door als gemeente een voortrekkersrol te vervullen kan er een markt ontstaan voor groene brandstoffen. In het verleden is al geëxperimenteerd met een koolzaadolie auto. Het succes hiervan was wisselend. Ondertussen zijn er vele nieuwe ontwikkelingen met betrekking tot groene brandstoffen en de lokale marktpartijen willen meewerken. We onderzoeken op dit moment de mogelijkheid dat een (plaatselijke) brandstofleverancier wil investeren in een aardgasvulpunt en overige alternatieve brandstoffen. Voorwaarde is dat voor bepaalde typen voertuigen (brandweerwagens, gladheidbestrijding) omschakeling naar duurzamere brandstoffen geen beperkingen mag opleggen aan de bedrijfsvoering.

Ambitieniveau eigen wagenpark

Actief: Aansluiten bij plaatselijke initiatieven voor alternatieve brandstoffen en bij vervanging wagenpark keuze maken uit aanbod.

Voorlopend: volledige omschakeling op alternatieve brandstoffen voor het gehele wagenpark (bijvoorbeeld aardgas).

Innovatief: inspanningsverplichting om het eigen wagenpark 100% op biobrandstof te laten rijden.

4.7 Grootschalige opwekking van duurzame energie

Binnen de gemeente liggen er diverse kansen om op grote schaal duurzame energie op te wekken. Hiervoor is al gesproken over de mogelijkheden om biogas in te zetten voor het produceren van warmte en elektriciteit. Andere grootschalige mogelijkheden zijn grote windmolens (bv. bij Marle), grootschalige opslag van koude en warmte in de bodem, het gebruik maken van de aanwezige biomassa in de vorm van Groente- fruit- en tuinafval (ROVA-project) , verbranden, vergisten of vergassen houtige en grasachtige producten van de landschapsbeheerders en ook grootschalige toepassing van zonne-energie door grote daken te benutten of grondsystemen te bouwen. Al deze vormen van duurzame energieopwekking leggen een direct beslag op de openbare ruimte, veroorzaken overlast en vergen grote investeringen (miljoenen). Dat neemt niet weg dat grootschalige vormen van energieopwekking nodig zijn om aan de groeiende vraag naar energie te blijven voldoen. Een klein of juist heel groot deel kan aan de markt worden overgelaten, maar dan is de gemeente ook overgeleverd aan de markt. Dat is een keuze waar de gemeente de komende jaren voor komt te staan.

Er zijn voorspellingen dat in 2015 de vraag naar olie het aanbod zal overtreffen en er dan vrij snel sprake zal zijn van een energiecrisis. Het is dus ook zaak zo snel mogelijk onafhankelijk te

worden van de ontwikkelingen op de wereldmarkt en energieonafhankelijk te worden. Een volgende stap daarin kan zijn het ontwikkelen van een gemeentelijk duurzaam energiebedrijf waarin de gemeente geheel of gedeeltelijk participeert met eigen investeringen (bijvoorbeeld opwekking biogas, aandelen in een windmolenpark, stimuleren zonne-energie, aanleggen van warmtepompen bij utiliteitsbouw etc.). Dit is een ontwikkeling die bijvoorbeeld in Deventer al in een wat verder gevorderd stadium is (duurzaam dienstenbedrijf Deventer). Hierin zou de ROVA eventueel een grote rol kunnen spelen, vooral omdat de ROVA al ervaring heeft met het opzetten van duurzame energieprojecten. Voordeel is dat er dan geen aparte organisatorische constructie nodig is. De komende jaren zal de gemeente hierin een keuze moeten maken.

Actief: De gemeente stimuleert de bouw van grootschalige energievoorzieningen en ondersteunt desgevraagd marktpartijen bij het ontwikkelen daarvan (proactieve houding ten aanzien van vergunningverlening en regelgeving).

Voorlopend: De gemeente participeert in grootschalige energievoorzieningen en verleent medewerking aan de realisering daarvan, binnen de kaders die gesteld zijn in de structuurvisie, het landschapsbeleidsplan en alle andere gemeentelijke en provinciale plannen waaraan getoetst moet worden.

Innovatief: De gemeente neemt het voortouw in het ontwikkelen van grootschalige energievoorzieningen en richt een duurzaam energiebedrijf op om de tarieven en de energievoorziening voor particulieren en eventueel bedrijven te kunnen sturen.

4.8 Duurzaam inkopen

Al wordt de term duurzaam inkopen intussen veel gebruikt, het is niet altijd even duidelijk wat men nu precies hieronder verstaat. Senternovem hanteert de volgende definitie van duurzaam inkopen: "Het toepassen van milieuaspecten en sociale aspecten in alle fasen van het inkoopproces zodat dit uiteindelijk leidt tot de daadwerkelijke levering van een product, dienst of werk dat aan deze milieuaspecten en sociale aspecten voldoet". Om het inkoopbeleid van Nederlandse overheden te verduurzamen is er het programma Duurzaam Inkopen ontwikkeld. Het programma is een gezamenlijk initiatief van het IPO, VNG, de UvW en de ministeries van VROM en EZ. Het programma ondersteunt de gemeentelijke inkoper bij het milieubewuster inkopen. In samenwerking met vertegenwoordigers van verschillende overheden wordt milieu-informatie opgesteld over producten en diensten. Verder wordt er een aantal hulpmiddelen aangereikt (o.a. een toolbox) om het voor de gemeente zo eenvoudig mogelijk te maken om duurzaam inkopen in te voeren in de praktijk.

Er is inmiddels een nota over het inkoop- en aanbestedingenbeleid vastgesteld waarin duurzaamheid een plaats heeft gekregen. Deze nota moet nu concreet vertaald worden naar de terreinen, waar veel inkoop plaatsvindt. Duurzaam inkopen kan leiden tot hogere kosten voor inkoop. In het huidige inkoopbeleid wordt wel naar de milieu- en duurzaamheidsaspecten gekeken, maar er is niet aangegeven of een dergelijke afweging ook mag leiden tot meer kosten. Het is echter ook niet uitgesloten. Het duurzaam inkopen kan grote positieve gevolgen hebben voor duurzaamheid. Door producten in te kopen die zowel duurzaam zijn geproduceerd als waarvoor een eerlijke prijs is betaald snijdt het mes aan twee kanten. Qua bedrijfsvoering en kosten hoeft dit geen problemen op te leveren, zeker als centraal wordt ingekocht.

Ambitieniveaus duurzaam inkopen

Actief: Het volgen van het landelijk beleid rondom duurzaam inkopen.

Voorlopig: De inspanningsverplichting om duurzaamheidsaspecten mee te nemen bij inkoop en aanbesteding verder worden uitgewerkt. Investerings- en beheerskosten mogen hoger zijn dan bij de standaardinkoop, maar dat moet dan wel goed van te voren worden vastgelegd.

Innovatief: 100% duurzaam inkopen binnen een termijn van drie jaar worden gerealiseerd (streefdatum 1 januari 2013).

4.9 Communicatie rondom duurzaamheid

Het is van groot belang om op samenhangende wijze te communiceren over de doelen en resultaten van onze duurzaamheidsactiviteiten. Het is een onderwerp waarop de gemeente zich duidelijk kan profileren en deels al profileert. Olst-Wijhe staat steeds meer bekend als een pro-actieve gemeente op het gebied van duurzaamheid.

Als we ons als gemeente nadrukkelijk willen profileren op het thema duurzaamheid, betekent dat we naar buiten toe ook goed moeten communiceren over de resultaten, die we op dit terrein bereiken. Daarnaast achten we communicatie van blijvend belang voor het creëren van draagvlak en voor bewustwording. Om het goed vorm te geven is het belangrijk om, nadat we de ambitieniveaus hebben vastgesteld, een communicatieplan op te stellen waarin alle aspecten goed worden belicht.

Communicatiemiddelen waar aan gedacht kan worden zijn:

- de site Zonnehuis.nl verder uit te bouwen met duurzaamheid, als onderdeel van onze gemeentelijke website. Op deze webpagina zullen aankondigingen van duurzaamheidsinitiatieven plaatsvinden (bijv. aankondiging van subsidieregelingen).
- het uitbrengen van een duurzaamheidsmagazine, betrekking hebbend op alle duurzaamheidsonderdelen, in navolging en uitbreiding van het project 'energiebesparing wie durft';
- regelmatig publiceren van geboekte resultaten op de gemeentelijke pagina en in vakbladen;
- vooral veel gebruik maken van de schrijvende lokale en landelijke pers.

5. De eigen organisatie

Werken aan duurzame ontwikkeling vraagt inspanningen in de gehele gemeentelijke organisatie, van duurzame inkoop tot een lange termijn planning voor duurzaamheid. Het is belangrijk dat er organisatiebrede aandacht komt voor duurzaamheid, anders blijft duurzaamheid een aandachtspunt en wordt het niet één van de uitgangspunten. Dat vraagt om een andere manier van denken, kijken, werken en het moet verankerd worden in de organisatie door middel van procedures en standaardprotocollen.

Bijvoorbeeld door:

- Het jaarlijks opstellen van een actieprogramma voor duurzaamheid. Financiële besluitvorming vindt plaats in de kadernota van het betreffende jaar.
- Het opnemen van een duurzaamheidsparagraaf in relevante gemeentelijke beleidsdocumenten waarin de verwachte effecten van het betreffende beleidsterrein op duurzaamheid (klimaatverandering, water, materialen, afval en natuur) wordt beschreven.
- Een jaarlijks op te stellen duurzaamheidsrapportage waarin in hoofdlijnen het proces van duurzaamheid wordt gerapporteerd aan de Raad.

Kortom, het is van groot belang, dat duurzaamheid in de gemeentelijke organisatie wordt geïntegreerd en geaccepteerd. Met andere woorden, dat er draagvlak komt voor duurzaamheid en dat ook iedereen doordrongen raakt van de noodzaak hiervan. Dat vraagt inzet van verschillende instrumenten. Voor duurzaam inkopen is het bijvoorbeeld handig om te weten welke instrumenten en lijstjes er zijn om te gebruiken en waar je die kunt vinden. Voor het opstellen van integrale plannen waarin duurzaamheidsprincipes worden meegenomen is meer capaciteit nodig en wellicht externe ondersteuning in de vorm van adviesbureaus. In het huidige beleid ligt de aandacht vooral bij duurzaamheidsmaatregelen op technisch vlak.

Financiële aspecten

Ten behoeve van de financiële dekking verwachten we te kunnen putten uit diverse provinciale en nationale fondsen. We denken daarbij in de eerste plaats aan het energiepact van de provincie. Dit energiepact biedt voldoende mogelijkheden om subsidies binnen te halen, mits er een goed onderbouwd plan ligt. De reductie van CO₂ is leidend. Ook landelijk zijn er een aantal regelingen waarvan de gemeente gebruik kan maken.

Ook vraagt duurzaamheid om een personele inspanning voor de langere termijn. Gedacht kan worden aan het aanstellen van een programmamanager om het programma duurzaamheid (wellicht ook aan te merken als een zelfstandig programma in de zin van onze programmabegroting) in de komende jaren nadrukkelijk vorm te geven. Dit kan in samenwerking met studenten van Saxion en Windesheim. Hiermee kan voor langere tijd personele capaciteit beschikbaar komen om integrale ontwerpen te maken voor de openbare ruimte. Dit past geheel in de gedachtegang om van onze gemeente een instapgemeente te maken voor aanstormend ambtelijk talent.

6. Keuzemodel voor de Raad

Omdat de lange termijn doelstelling nog niet is vastgelegd, kan alleen een aantal scenario's voor de toekomst worden geschetst. Deze scenario's geven een denkrichting aan waarin de Raad het duurzaamheidsbeleid zou kunnen doorzetten. Indien voor een bepaalde richting gekozen wordt, is het zaak dit scenario op haalbaarheid te toetsen. Een eerste stap is het uitwerken van een klimaatscan waarin duidelijk wordt welke kant we op zouden kunnen met de duurzame energievoorziening.

Op basis van de voorgaande hoofdstukken en de projectenwaaier duurzaamheid (zie bijlage) kunnen grofweg een drietal scenario's worden gevolgd. Uiteraard vragen hogere ambities ook om meer investeringen, maar het blijkt dat 'de markt' ook bereid is meer te investeren als overheden het voortouw nemen.

Scenario 1: Voortzetten van de huidige beleidslijn

De afgelopen jaren is veel in gang gezet. De huidige beleidslijn is ingezet op het voldoen aan de afspraken uit het klimaatakkoord van de VNG (zie bijlage 1).

Bestaande bouw: In 2030 zit minimaal 30% van de woningen op label B of beter.

Nieuwbouw en utiliteit: Voor zowel nieuwbouwwoningen als de openbare gebouwen een aanscherping van de EPC normen en het gebruik van duurzame materialen van 15 tot 25% ten opzichte van het bouwbesluit. Verder volgen van de normen voor nieuwbouw zoals opgenomen in het bouwbesluit.

Bedrijventerreinen: Het betrekken van duurzaamheid in alle fasen van ontwerp, realisering en beheer van bedrijventerrein Noordmanshoek. Concreet betekent dit, dat we bij de stedenbouwkundige planvorming streven naar een integrale benadering waarbij energie en duurzaamheid nadrukkelijk worden betrokken. Verder dient bedrijventerrein Noordmanshoek na realisering op een duurzame wijze beheerd te worden. Voor bedrijfsvestigingen op Noordmanshoek streven naar toepassing van maatregelen uit de maatlat 'zeer duurzame utiliteitsbouw' (zie bijlage 4). Het gaat om maatregelen t.a.v. energie-, water- en materiaalgebruik. Voor bestaande bedrijventerreinen het verminderen van de CO₂ uitstoot met 10% in 2030 ten opzichte van het peiljaar 2010 (dit moet nog nader worden onderzocht).

Agrarische sector: Op verzoek van boeren meedenken over verduurzaming van de bedrijfsvoering. Doorontwikkelen van de opwekking van biogas.

Eigen wagenpark: Aansluiten bij plaatselijke initiatieven voor alternatieve brandstoffen en bij vervanging wagenpark keuze maken uit aanbod.

Grootschalige energieopwekking: De gemeente stimuleert de bouw van grootschalige energievoorzieningen en ondersteunt desgevraagd marktpartijen bij het ontwikkelen daarvan (proactieve houding ten aanzien van vergunningverlening en regelgeving).

Duurzaam inkopen: Het volgen van het landelijk beleid rondom duurzaam inkopen.

Communicatie: de gemeente publiceert alleen over duurzaamheid als het zo uitkomt, bijvoorbeeld bij de presentatie van een project.

Scenario 2: Een tandje erbij

Er komt een inspanningsverplichting bovenop het huidige beleid. Grootschalige duurzame energievoorzieningen worden actief gestimuleerd en de gemeente stelt zich proactief op richting Provincie. De gemeente kijkt naar de mogelijkheden om te participeren in duurzaamheidsprojecten en zoekt naar samenwerkingsmogelijkheden met het bedrijfsleven. Energiebesparing wordt versneld doorgezet om de vraag naar energie verder in te perken. De gemeentelijke organisatie richt zich op het verder stroomlijnen van de regelgeving en wetgeving en probeert initiatieven waar mogelijk te ondersteunen. Duurzaam inkopen wordt een speerpunt.

Bestaande bouw: In 2030 zit minimaal 50% van de woningen op label B of beter.

Nieuwbouw en utiliteit: Aanscherping van de EPC normen en het gebruik van duurzame materialen van 25 tot 50%. Ook kunnen voor hele nieuwe woonwijken een energieprestatie op locatie worden afgesproken (EPL). Hierdoor kan makkelijker worden gevarieerd met de bouw van woningen.

Bedrijventerreinen: Optimaal waterbeheer door het minimaliseren van verhard oppervlak (bijv. door toepassing extra doorlatende verhardingen, grasdaken en regenwaterhergebruik systemen). Daarnaast dient extra oppervlakte water in het plangebied gerealiseerd te worden. Stimuleren van multifunctioneel ruimtegebruik. En toepassen van een duurzame energievoorziening, bijvoorbeeld een biogasinstallatie. Eventuele plannen hiertoe zullen in samenhang met initiatieven uit het biogasproject bij agrariërs gezien moeten worden. Daarnaast het realiseren van een vulpunt voor biobrandstoffen op of nabij het terrein (bereikbaar vanaf de Rijksstraatweg). Realiseren van duurzaam groenbeheer op bedrijventerreinen. Voor bestaande bedrijventerreinen het verminderen van de CO₂ uitstoot met 30% in 2030 ten opzichte van het peiljaar 2010 (dit moet nog nader worden onderzocht).

Agrarische sector: Als gemeente duurzame opwekking van energie ondersteunen door het stroomlijnen van interne processen en het aannemen van een proactieve houding bij vragen van boeren over duurzaamheidsmaatregelen.

Eigen wagenpark: volledige omschakeling op alternatieve brandstoffen voor het gehele wagenpark (bijvoorbeeld aardgas).

Grootschalige energieopwekking: De gemeente participeert in grootschalige energievoorzieningen en verleent medewerking aan de realisering daarvan, binnen de kaders die

gesteld zijn in de structuurvisie, het landschapsbeleidsplan en alle andere gemeentelijke en provinciale plannen waaraan getoetst moet worden.

Duurzaam inkopen: de inspanningsverplichting om duurzaamheidsaspecten mee te nemen bij inkoop en aanbesteding verder worden uitgewerkt. Investerings- en beheerskosten mogen hoger zijn dan bij de standaardinkoop, maar dat moet dan wel goed van te voren worden vastgelegd.

Communicatie: De gemeente stelt zich proactief op en benadert de pers en vakbladen actief en profileert zichzelf ook met duurzaamheidsbeleid. Op Provinciale bijeenkomsten wordt aangestuurd op het uitdragen van het gemeentelijk beleid ten aanzien van duurzaamheid.

Scenario 3: Duurzaamheid, we gaan ervoor

De gemeente gaat onderzoeken in hoeverre het C2C concept in al het gemeentelijk beleid geïntegreerd kan worden op zowel de korte, de middellange als de lange termijn. De inkoop gaat voor Cradle2Cradle producten en bedrijven worden gestimuleerd C2C te gaan werken. Het nieuw op te richten gemeentelijk energiebedrijf gaat lokaal duurzame energie produceren en zorgen voor leveringszekerheid van duurzame energie tegen zo laag mogelijke kosten. Energiebesparing blijft een issue door steeds te kiezen voor de beste en meest innovatieve technieken. Duurzaam inkopen wordt versnel doorgevoerd. Er wordt alleen maar duurzaam en extreem energiezuinig of zelfs energieleverend gebouwd.

Bestaande bouw: In 2030 zit minimaal 80% van de woningen op label B of beter.

Nieuwbouw en utiliteitsbouw: bouwen van volledig duurzame woningen, woonwijken en openbare gebouwen volgens de stand der techniek (GPR gebouw of duurzaamheidsmaatlat). Duurzame gebouwen verdienen zichzelf terug (zie bijlage 2). Er is technisch gezien geen enkele belemmering meer om huizen te bouwen die extreem duurzaam zijn en zelfs meer energie produceren dan ze opleveren. Dit kan alleen in de sfeer van concrete afspraken met Woningbouwvereniging SallandWonen en andere marktpartijen. Vanaf 2015 is het mogelijk woningen alleen klimaatneutraal te bouwen. Dat betekent dat nieuw te realiseren woningbouwprojecten, openbare gebouwen en utiliteitsbouwen in onze gemeente netto geen CO₂ meer uitstoten.

Agrarische sector: Als gemeente actief participeren in duurzame energieopwekking (zon, wind biomassa) bij agrariërs en via vergunningverlening en handhaving actief stimuleren van het toepassen van duurzaamheidsmaatregelen.

Eigen wagenpark: inspanningsverplichting om het eigen wagenpark 100% op biobrandstof te laten rijden.

Grootschalige energieopwekking: De gemeente neemt het voortouw in het ontwikkelen van grootschalige energievoorzieningen en richt een duurzaam energiebedrijf op om de tarieven en de energievoorziening voor particulieren en eventueel bedrijven te kunnen sturen.

Duurzaam inkopen: 100% duurzaam inkopen wordt binnen een termijn van drie jaar gerealiseerd (streefdatum 1 januari 2013).

Communicatie: Communicatie is een speerpunt van het gemeentelijk profileringsbeleid en de gemeente is zeer actief in het uitdragen van haar duurzaamheidsbeleid. Landelijk staat Olst-Wijhe in de aandacht voor duurzaamheid en Olst-Wijhe gaat voor het predicaat Cradle2Cradle gemeente.

Van belang bij het formuleren van het ambitieniveau is inzicht in de huidige situatie (nulmeting) de stappen die moeten worden gezet om het ambitieniveau te bereiken (haalbaarheid) en de middelen die daarbij dienen te worden ingezet (betaalbaarheid). Dat kan er uiteindelijk toe leiden dat op de respectievelijke disciplines verschillende scenario's worden bepaald. In elk geval willen wij ons conformeren aan het klimaatakkoord (uiteindelijk te realiseren per 2020), maar aan de hand van meer inzicht in de hiervoor genoemde factoren kan ook tot een hoger c.q. sneller te realiseren ambitieniveau worden besloten.

Bijlage 1: Klimaatakkoord gemeenten en rijk

Partijen:

1. De Minister van Ruimte en Milieu, dr. J.M. Cramer, de Minister van Economische Zaken, M.J.A. van der Hoeven, de Minister voor Wonen, Wijken en Integratie, drs. C.P. Vogelaar, de Minister van Verkeer en Waterstaat, ir. C.M.P.S. Eurlings, de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, G. Verburg, de Staatssecretaris van Financiën, mr. drs. J.C. de Jager en de Staatssecretaris voor Europese Zaken, drs. F.C.G.M. Timmermans handelend als bestuursorgaan en als vertegenwoordigers van de Staat der Nederlanden, hierna te noemen: de bewindspersonen,
En
2. De Vereniging van Nederlandse gemeenten, statutair gevestigd te Den Haag, te deze vertegenwoordigd door drs. W.J. Deetman, hierna te noemen: de VNG.

Overwegende dat:

1. Nederlanders graag willen wonen, werken en recreëren in schone en zuinige gemeenten. Dit wordt bereikt door verantwoord en spaarzaam om te gaan met energie en grondstoffen en door in te zetten op energiebronnen die duurzaam zijn. Zo kunnen komende generaties over voldoende en betaalbare energie beschikken. De zorgen van vandaag zijn bovendien de kansen voor morgen. Gemeenten die ruimte bieden aan innovatieve initiatieven, versterken hun toekomstige aantrekkingskracht voor bedrijven en burgers;
2. Gemeenten en het Rijk een gezamenlijke ambitie hebben om aan de slag te gaan met maatregelen om klimaatverandering aan te pakken. In het coalitieakkoord heeft het kabinet als ambitie geformuleerd dat Nederland de komende kabinetsperiode grote stappen neemt in de transitie naar een zo duurzaam en efficiënt mogelijke energievoorziening in Europa in 2020. Dit krijgt vorm in het werkprogramma "Nieuwe energie voor het klimaat". Deze ambitie vraagt om een trendbreuk in ons denken en doen en om een gezamenlijke aanpak. Juist ook met de gemeenten, want die staan dichtbij burgers en bedrijven en hebben een voorbeeldfunctie. Gemeenten kunnen op lokaal niveau betrokkenen bij elkaar brengen om effectieve acties te organiseren. De motivatie bij gemeenten om hiernaar te handelen is groot. De VNG en de bewindspersonen willen initiatieven versterken en meer initiatieven mogelijk maken. Een gemeenschappelijk inhoudelijke agenda staat hierbij centraal, want juist vanuit de inhoud komen partijen tot inspiratie en onderlinge samenhang;
3. Het naast het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen ook van groot belang is om met het ruimtelijk beleid in te spelen op de effecten van klimaatverandering. De ruimtelijke inrichting, waterbeheer en gezondheidszorg moeten afgestemd worden op het toekomstig klimaat. Daarmee kunnen negatieve gevolgen van de toenemende kans op zeer natte en zeer droge perioden, hogere temperaturen en verspreiding van ziektes beter worden opgevangen en kunnen de kansen die klimaatverandering biedt beter worden benut;
4. In het werkprogramma "Nieuwe energie voor het klimaat" van het kabinet de klimaatdoelstellingen zijn uitgewerkt. De volgende doelen staan hierbij centraal:
 - a. Een reductie van de uitstoot van broeikasgassen van 30% in 2020 ten opzichte van 1990. Het gaat dan zowel om CO₂ als overige broeikasgassen, zoals lachgas en methaan,
 - b. Een energiebesparingspercentage van 2% per jaar, en

- c. een aandeel van hernieuwbare energiebronnen van 20% in 2020;
5. Het kabinet inzet op "meters maken" door het hele pakket aan maatregelen dat nu al gereed is, in te voeren. Daarnaast zet het kabinet in op "meters voorbereiden" door versneld te werken aan opties die over enkele jaren voluit kunnen worden ingezet, maar die nog wel enige ontwikkel- en aanlooptijd nodig hebben. Verder zet het kabinet in op "innovaties versnellen" door het uitvoeren van een innovatieagenda, onder meer via het versterkt doorzetten van de energietransitie;(6) in het Nationaal Programma Adaptatie Ruimte en Klimaat (ARK) de bewindspersonen samen met de VNG, het Interprovinciaal Overleg en de Unie van Waterschappen werken aan het klimaatbestendig maken van Nederland. In dit verband hebben deze partijen gezamenlijk de Nationale Adaptatiestrategie ontwikkeld.
1. In deze strategie is gekozen voor:
 2. • primaire focus op veiligheid, economie, leefklimaat en biodiversiteit;
 3. • een gebiedsgerichte aanpak;
 4. • het vergroten van weerstand, veerkracht en aanpassingsvermogen;
 5. • het waar mogelijk en zinvol inzetten van natuurlijke processen en een risicobenadering.
6. In het programma Duurzame Bedrijfsvoering Overheden Rijk, VNG, IPO en de Unie van Waterschappen samenwerken om duurzaamheid in de eigen bedrijfsvoering op te nemen en zo het goede voorbeeld te geven. Voor duurzaam inkopen zijn concrete doelen geformuleerd. De inzet hierop geeft bovendien een enorme stimulans aan de ontwikkeling van markten voor duurzame producten. Dit levert ook een aanzienlijke bijdrage aan het bereiken van de klimaatdoelen;
7. Gemeenten de ambities van het kabinet op het gebied van klimaatbeleid onderschrijven en zich in de komende jaren gaan inzetten voor duurzaam lokaal beleid. Dit hebben de gemeenten vastgelegd in de Verklaring van Texel op 12 april 2007. In deze verklaring hebben gemeenten afgesproken om:
- a. hoge prioriteit te geven aan klimaatbeleid;
 - b. klimaat als belangrijk vereist aandachtspunt op te nemen bij alle aanbestedingen, bij renovatie en bij nieuwbouw;
 - c. energiebesparende maatregelen te nemen en energiebesparing bij burgers en bedrijven te stimuleren;
 - d. afspraken te maken met woningcorporaties over energiebesparing in de woningbouw, en
 - e. bij het Rijk aan te dringen op aanpassing van wetten en regels die klimaatvriendelijke maatregelen belemmeren;
8. Gemeenten een aantal rollen spelen in het klimaatbeleid. In de eerste plaats hebben gemeenten een rol als voortrekker bij het agenderen van klimaatverandering, het ontwikkelen van een visie hierop en het tonen van leiderschap bij het stimuleren van innovatie. In de tweede plaats hebben gemeenten een voorbeeldrol. Bijvoorbeeld door bij opdrachtverlening voor openbare gebouwen te investeren in energiebesparing en duurzaam in te kopen. In de derde plaats staan gemeenten dichtbij de burgers en hebben zij daarmee een voorlichtende en faciliterende rol. De gemeente is het loket voor burgers en bedrijven. In de vierde plaats hebben gemeenten de rol van vergunningverlener en handhaver, bijvoorbeeld bij het afgeven van vergunningen voor het plaatsen van windmolens;

9. Ook het Rijk verschillende rollen heeft. In de eerste plaats heeft het Rijk binnen de overheid de verantwoordelijkheid voor het algemene klimaatbeleid, ook in internationaal verband. Het Rijk signaleert mogelijke maatregelen en communiceert deze naar de gemeenten. In de tweede plaats financiert het Rijk innovatieprogramma's waarin ook de gemeenten kunnen participeren. Het Rijk faciliteert hiermee vernieuwende experimenten. In de derde plaats stimuleert het Rijk dat kennis tussen de gemeenten onderling en tussen de gemeenten, andere medeoverheden en het Rijk uitgewisseld wordt. In de vierde plaats is het Rijk verantwoordelijk voor de voorbereiding, uitvoering, toezicht, handhaving en evaluatie van wet- en regelgeving. In de vijfde plaats heeft het Rijk een voorbeeldfunctie naar de medeoverheden, bedrijven en burgers, bijvoorbeeld ten aanzien van het treffen van energiebesparende voorzieningen aan en in rijksgebouwen en duurzaam inkopen. Ten zesde is het Rijk verantwoordelijk om de kabinetsdoelen ten aanzien van klimaatverandering binnen bereik te brengen inclusief de monitoring en bijsturing van beleid. Een en ander heeft vorm gekregen in het werkprogramma "Nieuwe energie voor het klimaat", dat in de komende jaren wordt uitgevoerd;
10. Duurzame ontwikkeling meer is dan alleen de aanpak van milieuproblemen en zij daarom niet los gezien kan worden van beleidsdoelstellingen met betrekking tot ruimtelijke ordening, infrastructuur, natuur en landschap, wonen en energie. Dit zijn belangrijke bestanddelen om klimaatbestendig te besturen en daarmee vormen zij belangrijke componenten voor een duurzame ontwikkeling. Voor kennisontwikkeling en kennisverspreiding van gemeentelijke initiatieven en verankeren voor duurzaamheid in het gemeentelijke beleid wordt een platform duurzame overheden ingesteld. De opgedane ervaringen, vooral in de zin van het vormgeven van het proces en het kennisnetwerk van het projectbureau Milieu in de Leefomgeving (MILO) worden hierbij optimaal benut;
11. In dit bestuursakkoord de bewindspersonen en de VNG per sector aangeven wat de gezamenlijk lange termijn klimaatdoelen zijn en welke acties zij ondernemen. Voor de enkele passages over het algemene milieubeleid en klimaatadaptatie zijn procedureafspraken opgenomen. Op basis hiervan wordt bezien of de komende periode nadere deelaafspraken gewenst zijn. Met dit akkoord zetten Rijk en gemeenten een belangrijke stap naar een schoner, zuiniger en duurzamer Nederland;
12. dit bestuursakkoord de uitwerking is van de in het algemene bestuursakkoord tussen VNG en de bewindspersonen genoemd "Samen aan de slag", aangekondigde deelakkoord wat klimaat en energie betreft;

13. Bijlage 2: Het Cradle2Cradle principe in een notendop

Bijlage 3: Duurzaam gebouw verdient zich terug

Bijlage 4: Maatlat zeer duurzame utiliteitsbouw

Bij zeer duurzame utiliteitsbouw is slechts een zeer beperkte keuzemogelijkheid voor maatregelen. Dit in tegenstelling tot de systematiek die bij duurzaam bouwen en renoveren van woningen. Er is daarentegen een pakket van 8 maatregelen geformuleerd waar een project aan moet voldoen. Dit pakket is zeer ambitieus in verhouding tot het bouwbesluit en wat er in de praktijk wordt gerealiseerd. Het pakket is echter technisch gezien zeker te realiseren door de projectbeheerder die een aanzienlijke inspanning voor duurzaamheid pleegt.

maatregel/toetsingscriterium hoe te toetsen

- 1) Het ontwerp moet 30% energiezuiniger zijn dan de eisen in het Bouwbesluit controleert of $Q_{pres,tot}/Q_{pres,toel.} < 0.7$.
- 2) Het ontwerp moet aandacht hebben voor vervuilende bronnen, controleer of aparte ruimten voor rokers, printers en kopieermachines zijn gemaakt met een eigen effectieve afzuiging.
- 3) Het ontwerp moet flexibel zijn.
 - * bouwkundig
 - * installatietechnischVier van onderstaande acht items moeten in het ontwerp zitten:
 - a. installaties uitgelegd op maximaal 1.8 m i.p.v. 3.6 m
 - b. installaties opgedeeld in bouwdelen
 - c. meer kleine ketels in plaats van één grote
 - d. demontabele binnenwanden
 - e. plafondstructuur die veranderd kan worden
 - f. bemetering per bouwdeel in plaats voor het hele gebouw
 - g. bereid gebouw voor op functionele aanpassingen
 - h. demontabele draagconstructies
- 4) in het ontwerp moet sprake zijn van een gesloten grondbalans, vraag de aanvrager om een onderbouwing middels een berekening van de grondstromen (wat wordt afgegraven/aangevuld; wat gebeurt er met een tekort/overschot van de grond).
- 5) In het ontwerp wordt uitsluitend duurzaam geproduceerd hout toegepast controleer of in PvE/bestek is opgenomen dat voor alle houttoepassingen hout met FSC-keur is opgenomen (constructie, gevels, binnentimmerwerk etc.).
- 6) In het ontwerp zijn waterbesparende maatregelen opgenomen controleer of minimaal zijn opgenomen toiletten met 4 literreservoir en waterbesparende kranen/douches.
- 7) In het ontwerp is de hemelwaterafvoer afgekoppeld van het rioleringsstelsel en gebruik waar mogelijk halfverharding controleer of hemelwaterafvoer is losgekoppeld van het rioleringsstelsel controleer of halfverharding is toegepast.
- 8) Het ontwerp moet maatschappelijk verantwoord zijn. Laat de aanvrager aangeven wat er duurzaam is aan het ontwerp en vraag de aanvrager om concreet aan te tonen dat duurzaam bouwen wordt uitgedragen, bijvoorbeeld door ruchtbaarheid aan het project te geven middels brochures, lezingen, rondleidingen, kennisoverdracht, etc.

Bijlage 5: Diverse artikelen over duurzaamheid

Bijlage 6: Projectenwaaier duurzaamheid